

teszik a világ jelenségeit, de fennállásának tényére (a *létére*) és okára (a *létrejöttére*) vonatkozóan a racionális láncolat megszakad. Ezt a szakadást, a *bézagot gondolkodásunk kauzalitásában* — ahogy Musil megfogalmazta⁸ — Leibniz óta a filozófián kívül máshol is feltárták, még a matematikában is; erről szól Gödel elhíresült tétele.⁹

Hétköznapi közelsége ellenére a zene kozmikus vonatkozásai rejtélyesek, titokzatosak, *mágikusak*; mi több, régtől fogva *a tudományos diskurzus kényes tárgya volt* (Jean Paul). Ennek eredete — legalábbis Friedrich Kittler szerint — abban keresendő, hogy Szókratész nem részesült zenei képzésben, ezért a filozófiai-tudományos gondolkodás főáramában neki köszönhetően megszakadt az a püthagoraszí szemlélet, amelyben a zenei, a matematikai és a kozmológiai vonatkozások egyként tekintetbe vették.¹⁰ A zenéről szóló gondolkodás ezért is került gyakran a tudományosság övezetén kívüli területekre.

Abban azonban korántsem lehetünk bizonyosak, hogy a zene ennek a megmagyarázhatatlan Univerzumnak a *távoli világaiban* valóban *érthető*. Legalábbis zeneként, azaz nem pusztán valamiféle jelhordozó hullámmintázatként fogható fel. Különösen abban az esetben, amikor egy *aranylemezen*,¹¹ a *Voyager* űrszonda¹² üzeneteként vetik bele a mindenségbe. És nem is csak azért, mert ezt a kis fémdarabot valószínűleg soha és sehol sem találja meg senki — vagy ha mégis, akkor esetleg ékszerként használják, mint a hicsik jelhordozóit¹³ —, hanem a recepciós problémákra tekintettel. Nem mintha a zenének mint magas komplexitású akusztikus jeltömegnek a felismerése különösebb nehézséget okozna, hanem mert egyáltalán nem biztos a zeneként való értelmezése. Lehetséges, sőt a legvalószínűbb, hogy meghallóinak alapjában véve más a zeneértése; amennyiben van egyáltalán...

Thy Music

A probléma ezen a bolygón sem ismeretlen. Számomra ez már régen, boldog emlékezetű Nagyanyám zenefelfogása kapcsán nyilvánvalóvá vált. Neki ugyanis a zenei jelenségek köréből legelősen kevés számított zenének: az egyházi énekek, népdalok és sramlizenék műfajain kívül nem léteztek számára zenei (zeneként élvezhető) hangok. De ezzel korántsem állt egyedül. Az európai zenefelfogás sem volt mindig olyan univerzális, mint manapság. Eltekintve néhány etnomuzikológus — köztük Bartók Béla — úttörő munkásságától a 20. század elején, Európában is csak az 1950-es években kezdődött a világ zenéjének szélesebb, a szakmai körökön kívüli megismerése. Ezt médiumtechnikai fejlemények — a hordozható magnetofon — tették lehetővé. Jelentős fordulópontja az Unesco *Collection of Traditional Music of the World* című LP-lemezsorozata volt az 1960-as években.

A Föld, a *világ* zenei sokféleségének körvonalazódó teljessége világossá tette azt, amit Georg Steiner így foglalt össze: „a zene lényege centrális az ember értelmezésében, a zene teszi hozzáférhetővé az ember számára a metafizikai tapasztalatot vagy e

téren az önmegtartóztatást. A zene formájára és értelmére való reagálásból közvetlenül következik a conditio humana misztériuma. A kérdés, hogy »Mi a zene?« — akár lehetne annak a kérdésnek a variánsa, hogy »Mi az ember?«¹⁴

A zene azonban nemcsak *csillagközi* dimenzióban világok között közvetítő *nyelv*, hanem mintegy *univerzális* értelemben világot átható: *musica mundana*. És ez a sajátossága nem pusztán hagyományos értelemben, az antik és középkori filozófiai-teológiai zeneértelmezés szerint van így, hanem a mai természettudományos kutatások is erre utalnak: Alex S. Szalay kozmológus azt mondja, hogy a létrejöttét követően „az univerzum rendkívül sűrű plazmaként oszcillált. [...] Az információcsere ez alatt a kezdeti időszak alatt főleg hanghullámok formájában zajlott. Ezt az információcserét úgy lehet elképzelni, mintha egy üstdobnak a membránja rezegne.” Ez a membrán „nem olyan, mint egy fémdarab, vagy egy kő, [...] hanem pont olyan, mint egy üstdob, szinte zenei hangon — és annak a felhangjain — szólal meg. Vagy minthogyha egy csőharang hangja lenne, mivel vannak úgynevezett rezonáns frekvenciái. [...] És rendkívül érdekes volt ezzel a feltevéssel játszani, és megérteni a részleteit. Megérteni azt, hogy valójában az univerzum is csaknem úgy viselkedik, mint egy hangszer. Csak éppen kozmikus méretekben.”¹⁵

Amennyiben a kozmosz ilyen zenei hangoltságú, továbbá a csőharang hangmintázata egy eon időtartamára — benne a folyvást változó variánsaival — tárolva van, akkor nem lehet egykönnyen elvetni annak a lehetőségét, hogy más, hasonló komplexitású, de másként kódolt kvalitások és entitások is ezen a zenei-ontikus módon részei az univerzális tárlónak. Így nem zárható ki, hogy egy magasabb fokon kódolt emlékezet az ember énjének legszemélyesebb részét a *Széfér Hájim*, az *Élet* — *Könyve* is magába foglalja. Költészetében a teológus és poeta John Donne ennek a lehetőségnek ad hangot:

I shall be made thy music; as I come

I tune the instrument here at the door...

(Hymn to God, in my Sickness)

⁸ ROBERT MUSIL: *Törless iskolaévei*, ford.: PETRA-SZABÓ Gizella, Budapest,1980, 186.

⁹ SURÁNYI László: *A Gödel-tétel spirituális jelentősége* = Uő.: *Metaaxiomatikai problémák*, Typotex, Budapest, 1997, 120; elérhető: http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/suranyi_godel.html.

¹⁰ FRIEDRICH KITTLER: *Musik und Mathematik*, Fink, München, 2009.

¹¹ A *Voyager Golden Record*ról l.: https://en.wikipedia.org/wiki/Voyager_Golden_Record.

¹² A *Voyager* űrszondáról ld. https://en.wikipedia.org/wiki/Voyager1.

¹³ Ld. Frederic PAUL: *Az átjáró*, Budapest, 1990.

¹⁴ „I believe the matter of music to be central to that of the meanings of man, of man’s access to or abstention from metaphysical experience. Our capacities to compose and to respond to musical form and sense directly implicate the mystery of the human condition. To ask »what is music?« may well be one way of asking »what is man?«” GEORG STEINER: *Real Presences*, Faber and Faber, London, 1989, 9.

¹⁵ Ezredvégi beszélgetés.

Hannes BÖHRINGER

A sarkon túl

Minden zavaros. Magam zavaros vagyok. Mit tegyek? Mi helyes, mi hamis? Minek van értelme, mi butaság? Össze kell szednem magam. Körülöttem vagy bennem túl sok minden gyűlt össze. Ki vagy mi vagyok egyáltalán? Zűrzarvarban élek, és nem tudom, mit keresek. Bár tudnám, valójában mit is keresek. Nyomokat keresek, amelyek arra kellene emlékeztessenek, mit is keresek. A keresés egyre hosszabbá válik. Nem jövök rá az alapjára, és közben elvesztettem a fonalat.

Mindamellettt érzékelem még a zűrzarvart. Tehát nem minden zűrzarvaros. Össze kell rámolnom, rendet, világosságot kell teremtenem, legalábbis a négy falam között, a fejemben. Olykor legszívesebben mindent kihajítanék az ablakon, hogy rájöjjek, mi is hiányozna. Kell-e két nadrágnál több, egyet felvenni, egy váltónak? Még egyszer mindent az elejéről! De ez nem megy, már rég benne vagyok az elengedhetetlen és fölösleges, a mellékes és lényeges, az átláthatatlan és világos zűrzarvarában.

Tapasztalatokat, elképzeléseket, érzéseket és gondolatokat nem olyan könnyű elvetni, mint dolgokat; ám levegőre van szükségük, játéktérre, mozgásszabadságra, hogy maradni tudjanak, vagy maguktól távozzanak. Kezdsnek mindenkor jó valamit eldobni, valamit, amivel éppen nem lehet mit kezdeni, régi papírokat, könyveket, télikabátokat, nagy tálakat. Így lendül meg a felrámolás, és nincs megállás. Mindent újra kell rendezni, állítani, pakolni. Végre megint tudok mozogni. De nem találok meg semmit. A szokás akadályoz. Szívós. Megmarad. A dolgokat még mindig ott keresem, ahol korábban voltak. Legalább a többiek megértik az új rendemet? Mire szolgál, ha nem kommunikatív, ha sem én, se más nem talál helyet benne, és nem érzi jól magát.

A felrámolás megkülönböztetésre késztet: Mi marad, minek kell mennie, mi hová kerül? A felrámolásban helyeket és odavezető utakat kell találni. Mindig marad valami fontos, aminek nincs helye. Minden rendezési kísérlet elégtelen. A rend nem sokáig tart, és csak határok között áll fenn. Mindig újra fel kell rámolni, méghozzá egy behatárolt területen, egy sarokban, egy szobában, egy lakásban, egy városnegyedben, egy országban. De egy alapos rendrakás is csak alig teremt rendet, egyáltalán a felrámolás állítja elő a teret. Maga a rend sincs soha rendben. Mindig maradnak olyan maradványok, amelyeknek nem találni megfelelő és egyértelmű helyet. Az összegyűjtött maradványok kívülre kerülnek, a rendezett téren kívülre lesznek víve, a kö-

vetkező szobába, a folyosóra vagy a pincébe, egy másik országba, valamilyen sarokba. Csak átrámolás történik, a rendtelenség tologatása. Soha sem illik össze minden. Ha mégis illeszkedni látszik minden, az unalom zavaró. Néha nincs külső, az adott térből nem lehet a szemetet, a maradványokat eltávolítani, csak félre lehet söpörni őket a szélekre, a sarkokba. Ezeket a legnehezebb tisztán tartani és feltakarítani.

Amikor egy fal keresztvez egy másikat, sarok jön létre. Még a kerek termeknek is vannak sarkaik. Szekrények, polcok, fűtőtestek — és máris sarkok állnak elő. A helyiséget porszívózzák és súrolják. Ezért a bútorokat félretolják. A sarkokba soha nem ér be egészen a seprű. A sarkok fáradsággal járnak. Tele vannak rakva. Rendtelenségük szívós. Így aztán inkább a sarkokba söpörjük a szemetet, semmint kifele.

A sarkok tele vannak olyan dolgokkal, amelyeket nem lehetett máshol elhelyezni, sehová sem illenek, amelyeket az ember kiselejtezett, de még nem volt szíve kidobni. A sarkok felől a zűrzarvar mindegyre kitüremkedik a helyiség közepébe. A felrámolást követően megint van elég helye a zűrzarvarnak.

Ritkán ül az ember egy helyiség közepére, főként akkor nem, ha ki van rámolva és üres. Inkább excentrikusan, valamelyest a szélen keres helyet. Az ülősarokban puha fotelek állnak. Itt kényelmes. A helyiség egészében unalmas, minden rendben van, feszültség, meglepetés és ellentétek nélkül. Nem használják. Valójában a felrámolás csak egy kínálat a rendre. Csak használat során válik be. A használat során áll egyáltalán elő. Akkor jó a rend, ha fenntartja a rendet. Középen forgalom zajlik, a sarokban csend van. Itt lehet lakni.

Két vonal egymásba ütközik, és egy szöget képez. Ebben a sarokban élünk. Az itt egymásba ütköző vonalak ellenmondó emberi hajlamokat követnek: biztonság és szabadság, nyugalom és mozgás, egyedüllét és társasság utáni törekvéseket.

Az életnek megbízhatónak kell lennie, hogy az elkerülhetetlen meglepetéseket fel tudja dolgozni. A megbízhatóság és a biztonság fenntart egy rendet, jóllehet nem hagy szabadságot. Mindig számíthatok egy rendre és ráhagyatkozhatok. Az állandó kiszámíthatatlanság elviselhetetlen. Mennél több szabadságot enged a rend, annál kevesebb biztonságot ígérhet. Egy jó rend összeköti a biztonságot és a szabadságot. Egy felrámolt terület mozgásszabadságot teremt, és annak a biztonságát adja, hogy határok között szabadon mozoghassak, és kereshessem azt, ami-re vágyom. Így lehetőségem van arra, hogy elérjem.

A megbízhatóság megnyugtató. Visszahúzódhatok egy sarokba és pihenhetek. Ám a sarokban áll a levegő. Semmi sem mozdul már. Szokások uralják a lakozást. Egyre több minden gyűlik össze a sarkomban. Hozzá is szokom. Ezért kell mindig újra és újra friss levegő, ezért kell mozgásba jönni, a távot keresni. Itt feléledek. Itt történik valami. Meglepetések, találkozások, tapasztalatok. Útjára indítok valamit, kihívás ér, kiadom magam. Itt is átjárhatják egymást az ellentétek. Felrámolom egy sarokban a rendtelenséget és kitágítom a szögét. Innen szemlélem a világot. A látószögemben elrendezem azt, amit érzékelek.

A sarokból jó megfigyelés nyílik, anélkül hogy megfigyelhető lennének. Két fala ritkán van jól megvilágítva. Akkor húzódik sarokba az ember, ha a társasság túl sok lesz. A sarokba húzódó idegennek érzi magát a társasságban, és inkább magának volna, egyedül. Egy zárt és közös térben a sarokban van leginkább félreeső helyen, magában, csaknem kívül. De bizalmas beszélgetésre is a sarokba húzódik vissza két ember. Mások társulnak hozzájuk. Végül egy kör képződik a sarokban. A szöglet kidudorodik, egy erkély.

A magány több a pusztá egyedüllétnél vagy visszavonulásnál: egyesítésre irányuló hajlam, vágy a sokféleség zűrzavarának rendbehozatalára, egymásba illesztésére, mindent egyé tenni: harmonia mundi. De a maguk módján mások is ezt akarják. Kinek van igaza? Vita támad. Hogyan tudnak a magányosok megegyezni, rendet rakni, egy közös teret teremteni, ahol megértik egymást?

A nagy rendtelenség rendbe van téve, ami nem fér bele, félre lesz rakva. A merev dolgok a sarokba gyűlnek. Merev az emberi, önmagában ellenkező lény. Merevek a bútorok, amelyek ellenállnak annak, hogy kihajítsák őket; öröklött, családi, emlék-darabok, dolgok, amelyeket események, emlékek és érzések itatnak át. A múlt nem enged el. Nem tudok szabadulni a zűrzavartól, amit a történelem hátrahagyott. Nem kérdezett meg róla. A sarok és beugrások félhomályában rejtezik. Ebben a zűrzavarban kell jól vagy rosszul tanyát ütnöm. A sarok nem pusztán kényelmesek. Bennük emlékek vettek szállást, amelyek az elképzelésektől, fantáziáktól nem különböztethetők meg pontosan.

Az emberek beugrásokban raknak fészket. Egy szoba, egy ház sarkában ülnek, a világűr egyik sarkában (Pascal). A szoba egy sarok a házban, a Föld a Tejút egyik sarkában forog. Az emberek szögletlakók. A szög excentrikus. Az emberek excentrikusak. Középpontba törekszenek, és közben a sarokból hátrafordulva egymást nézik. Félreeső voltuk zűrzavara begyűrűzik a térség közepébe, és mindig csak fáradtsággal lehet a sarokba visszazorítani.

A közép gyenge. Sem a mértékét, sem a tartását nem leli magában, és ki van szolgáltatva a széleknek és a saroknak. Ezek hátában falak állnak. A mozgó lények könnyen szélre csúsznak, és onnét a sarokba. Csak ott van támasztékuk. A közép minden irányban nyitott és támadható, a szöglet két oldalról védett. A sarok a térség közös rendje ellen feszülnek. A zűrzavarra rendezkedtek be. Onnan terveznek az emberek a távolságra tekintettel egy rendet, de csak átmenetileg mozognak a közösen felrámolt területen, mielőtt megint visszahúzódódnának a maguk sarkába. Itt szabadon vethetik meg a hátukat. Ám ez szűkös. És egyre szűkösöbbé válik.

Belülről szűk a sarok, kívülről meg kell kerülni; egy akadály az egyenes úton, kerülőút. A sarok kiugrik, és így elzárja az utat az oldalirányú kilátás elől. Mi rejlik a sarok mögött, és kerül oldalról váratlanul elélem? Az emberek kíváncsiak, de elővigyázatosak és biztonságra törekvők. Nem akarják, hogy hátulról vagy oldalról támadjanak rájuk. És megtanulták, hogy nem okos dolog túl sarkosnak lenni, hogy a hosszabb út gyakran jobb, mint

a közvetlen. A hosszabb út megkerüli a sarkot és az éleket. Az okosság, az udvariasság és a művészet a közvetett utat használja, hogy a megfelelő pillanatban egyenesen a célra törjön. Látni a templomtornyot egy óváros közepén, és mégis cikk-cakkban kell megközelíteni.

Két útvonal keresztezi egymást, kereskedelmi utak. A kereszteződésnél emberek telepszene meg. A településből városka válik, az utakból utcák lesznek. A nagy útkereszteződés városrészekre, negyedekre osztja a várost. Az utcák mentén házak sorjázna egymás mellett. Szögletes telkekkel ez könnyebb, mint kerek formájúakkal. Könnyebben illeszkednek egymáshoz. És mégis kiugrik itt-ott egy-egy sarok, zezugos házak és utcák alakulnak ki. A városnak, az államnak tekintettel kell lennie a tájakra, a történelemre és a tulajdonra.

Minden útkereszteződés sarok és sarokházak létrejöttével jár. A sarokban emberek szállásolták be magukat. A sarok előtt zajlik az élet. Üzletek, piac, vendéglők, kávézók, bárók, járókelők az utcán. A sarokban áll az idő, a sarok előtt megy végbe. A sarokban összeesküvéseket szőnek, a kormány megbuktatása odakünn történik. Bent csend van, odakünn zajtól hangos.

A játéktér szűkös, egy szöglet. Ezért kell szabadnak lennie, mentesnek a telepakoltságtól. Különben nyugtalan leszek. És a nyakamba szakad a mennyezet. Ki kell mennem, be kell vásároljak. Csak kimegyek a sarokra. Van egy szándékom, és számolok a meglepetésekkel, amelyek a sarokon túl várnak. Amit akartam, nem kaptam meg, és a pótlásáról kell gondoskodnom. Ennek során valami újat fedezek fel, és megismerkedem más emberekkel. Hirtelen elkezd esni: véletlenek, balesetek, szerencsés esetek, események, amelyek, mint egy mellékutcaból, a beláthatatlan sarokon túlról jönnek elem keresztbe. A szándékok az események zűrzavarába keverednek, és sok sarokon túljutva eltérülnek. Elvesztem a tájékozódást. Hogy jutok újra haza?

A sarokban szinte áll az idő. Itt az események emlékezésből és elgondolásból állnak, tartósan. Tulajdonképpen minden esemény. Minden megesik, kereszteződik, közbejön, keresztbe áll, és elállja az egyenes utat. Minden szándék az előre-nem-látható forgatagába kerül, összeütközik, fennakad egy sarokon, vagy idejében kitér, vagy egyre csak ki kell térjen, hogy visszataláljon az útirányához. Eltérő szándékok akadályokká ékelődnek, és elállják az utat. Alighogy el lettek takarítva, újabbak támadnak. Állandó rámolás vég nélkül.

Az emberek falat húznak a belső és a külső sarok közé, így egyszerre kizárják és össze is zárják egymást. A fal bekanyarodik a saroknál. Szövedékében minden művészet — a politika művészetétől a szépművészetekig — részt vesz. Ez esetben architektúra, építőművészet az elnevezés. Az építőmester, a kőműves szobákat, helyiségeket épít. Ezek a felrámolás, gondozás, rendben tartás során létesülnek és maradnak fenn. Így szemlélve a közösség az építőmester. „Kommun” — ez nemcsak a városfalnál (lat. *munia, moenia*) végzett közös szolgálat, hanem a falon belül is, szegletei szövedékében: mennyire lehetnek élesek a sarok és a szegélyek? Hol kell őket lekerekíteni? Mennyire

nyúlhatnak bele a privát szegletek a nyilvános térbe? Mennyi megütöztetést, megbotránkoztatást visel el egy társadalom?

Egy beszögeléses fal elválasztja és össze is köti a külső és a belső sarokkat. A fal az a műtárgy, amely elodazza, eltereli a sarok mellől, elvezeti mellettük a fenyegető véget. A sarokok feltartóztatnak. Meg kell állni, és jobbra meg balra kell nézni, mielőtt továbbmennék. A sarok az ember tartózkodási helyei. A sarokon túl zajlik a forgalom. Bentől hallok. Minden megesik. Minden eliramlik és elmegy. Az élmény feltételezi az élet mulandóságát. A sarokban kevés történik. Itt tart az élet. Nyomokat, az események maradványait hurcolják ide be, és állítják le. A sarok szűkösöbbé válik, elmúlt dolgok és események zűrzavarává.

Az események kívülről belülről viszik, és a sarokban vetődnek partra. Onnan a helyiség közepére sugároznak, ahol a tevékenység, felrámolás, átrámolás és eldobás történik; ahonnan újra a sarokba kerülnek, és ahová újat szereznek be vagy fabrikálnak. Éjszakára mindenki a saját sarkába húzódik vissza. Hogyan tudom az eseményeket felrámolni? Valamennyi összefügg, megesett és nem lehet meg-nem-történtté tenni, elmúlt és mégis jelen van. Együtt kell élnem velük, de a hálójukban mozgásszabadságra van szükségem. A csomókat csak lazítani lehet.

Kijövök a saját sarkomból. Cselekedni szeretnék, mozogni, valamit tenni. Vagy megmaradok a sarkomban, hogy kipihenjem magam, vagy innen megfigyelni a társadalmat vagy elmerülni az álmodozásban, gondolkodásban, szemlélődésben. Cselekvés és szemlélés, praxis és teória a régi filozófiai értelemben egyaránt a széttartó emberi látószöveget határozzák meg.

Cselekedni azt jelenti: van még mit tenni. Pusztán a felrámolás, átrámolás, életünk terének az újrafelosztása nem hozza rendbe a világot. Az embernek fabrikálnia és cselekednie kell. Elő kell állítania dolgokat, amelyekre szükség van vagy kívánság támad. A kívánságokat is fabrikálják. Az embernek cselekednie, tárgyalnia kell, ha komolyra fordul, harcolnia kell. És mindezt többnyire még csak nem is a világ jobbítására, hanem kijavítására, itt és ott történő helyreállítására. A cselekvés és a csinálás számára a világ nem perfekt, hanem defekt, imperfekt. Ezért oly sok a tennivaló. Ám a perfekció várat magára.

Aki a sarokban áll, figyel a sürgést-forgást a térség közepén, és figyel közben magát is, ahogy a sarokban áll. Még a cselekvés terében marad. Csak a szemlélő hagyja el, ő belemerül a szemlélésbe és elmerül benne. Ebben az elmélyedtségben áteresztővé válnak az olyan megkülönböztetések, amelyek elengedhetetlenek a cselekvés számára: én és a többiek, én és a világ. A szemlélő magányra törekszik, egyé válik a szemléléssel. Egy világot szemlél, legyen az egy bogár, egy műtárgy, az esti égbolt vagy egy kidobott lámpa. A szemlélet kiterjeszti tárgyát a mérhetetlenbe, az univerzálisba. A sarokon túl a világ van. Csak látni kell. A világ rendben van. Azaz kozmosz: világ, rend, szépség. A szemlélő sejti ezt, és nézőpontjából felméri egy töredékét. A szemlélés visszahat a szemlélőre. A világ rendben-léte egyúttal kis niséjét is összerendezi. A szemlélő maga is összerendezett. Derűs, mondták a régi filozófiában.

A cselekvés a jó és a rossz megkülönböztetésének van alávetve. Hogy egyes esetekben mi a jó és rossz, arról vitáznak. A vita, nézeteltérés, küzdelem, erőszak, beleegyezés, megértetés a cselekvés és a csinálás birodalmához tartozik. A szemlélődés béke. Az ellentétek elvesztik feltétlen érvényüket. Minden jó, a borzalmas is. Csak még fényesebbnek mutatja a jó világlását. És így a rosszra is rávetül. A hibás, átlagos a szemlélés látószögébe kerül. Hagyja érvényesülni. Már rendben van.

A szemlélésnek erre a merész pillantására a művészet képes tanítani. Gyakorolja magát a tökéletességben és a tökéletlenségben, az esetleges szépségében, a szegénység varázsában és a nyomorúság fenségében. Mintha a jó és szép csak akkor lehetne sajátunk, ha a lepusztultat, elhibázottat, hiányosat és komiszat is részeltetnénk benne.

A cselekvés komoly, a szemlélés derűs. A cselekvés morális érzéke felindul a világ ilyen szemléletén és a sarokba szorítja vissza. A cselekvés rendbe akarja tenni jó és rossz zűrzavarát. A szemlélés zavarja ebben. Nem tesz semmit és hagyja a dolgokat megtörténni. A szemlélésnek jót tesz a csendes szöglet. De szüksége van a cselekvés kihívására. A cselekvés viszont magában egyre inkább akcionizmussá fajul. Jó, ha a kettő nehézkesen, de együtt jár.

A szemlélő számára a világ rendben van. Mivel egy rend híján való világ nem volna világ. A cselekvő viszont először meg akarja teremteni. De hogyan lehet rendet teremteni, ahol már rend van? Itt-ott kicsit fölramolni, nem túl sokat, hogy egy rend mindig magamagától elő tudjon állni. Természetesen nincs egészen rendben. Különben nem kellene alkalomadtán felrámolni. A szemlélődés mérsékli a cselekvést. Tennivaló úgyszólván mindig több van a kellenél. Magától a cselekvés nem ér véget.

A saját sarkába visszatérve a cselekvőt a sarokba söpört, felfordult, rendbe hozhatatlan, felderítetlen várja. Nincs elég hely, ahová mindent és mindenkit el lehet helyezni? Miért nem sikerül semmilyen rend? Kívülről a sarok botrányos, belülről zűrzavaros. *Unde malum?* Honnan ered jó és rossz, alkalmaság és kudarc, okosság és butaság, durvaság és elegancia, tudás és műveletlenség, nyomorúság és ragyogás összevisszasága? Minden rendben. Az egyenesek kiszögellnek. A tekervényes utak célhoz visznek. A sarokban partot érnek a feloldatlan maradványok.

Fel kell rámolnom. Az ember szállása négy szögletből állónak tűnt, amelyben a biztonság és szabadság, mozgalmasság és nyugalom, társasság és egyedüllét, cselekvés és szemlélés vonakodva egymás felé vezetnek és találkoznak. Ám lehet, hogy az utóbbi három ellentét összehajtható és egybefogható. Mozgalmasság és nyugalom korrespondál a szemléléssel és cselekvéssel, de a társassággal és egyedülléttel is. Konstruksiómat a sarokban könnyebben el tudnám helyezni. De egészen pontosan nem felelnek meg egymásnak. Be kellene préselni őket a sarokba. Hová kerülne akkor a többi dolog, amit az ember nem képes eldobni?

Tillmann J. A. fordítása